

Instrukcja prowadzenia prac terenowych w ramach VII Międzynarodowego Spisu Bociana Białego 2014

Informacje wstępne

Międzynarodowy Spis Bociana Białego odbywa się co 10 lat i obejmuje możliwie wszystkie gniazda bociana białego na całym obszarze występowania tego gatunku w Europie i Afryce Północnej. Koordynatorem prowadzonej w 2014 r. akcji wyszukiwania bocianich gniazd w skali krajowej jest Grupa Badawcza Bociana Białego, a w skali regionalnej przedstawiciele różnych instytucji i organizacji pozarządowych związanych z ochroną przyrody, których dane osobowe i kontaktowe dostępne są na stronie internetowej Instytutu Ochrony Przyrody Polskiej Akademii Nauk w Krakowie i Małopolskiego Towarzystwa Ornitologicznego pod adresem: <http://www.iop.krakow.pl/dbPtak/bocian>.

Niniejsza instrukcja sporządzona została w oparciu o „Instrukcję prowadzenia prac terenowych”, opracowaną przez koordynatora krajowego, i **przeznaczona jest jedynie dla uczestników spisu wykonywanego na terenie centralnej i północno-wschodniej Polski, w województwach: mazowieckim, podlaskim i warmińsko-mazurskim**. Wyniki tegorocznego spisu bocianich gniazd z terenu ww. województw zostaną umieszczone przez uczestników akcji w internetowej bazie danych Polskiej Kartoteki Przyrodniczej, dostępnej pod adresem: <http://kartoteka-przyrodnicza.pl>.

Udział w spisie bocianich gniazd może wziąć każda zainteresowana akcją osoba – zarówno świetnie zorientowany w temacie ornitolog, jak i miłośnik przyrody nie mający na co dzień styczności z bocianem białym. **Warunkiem przystąpienia do akcji jest zgłoszenie właściwemu koordynatorowi regionalnemu deklaracji wykonania spisu bocianich gniazd w wybranej przez wolontariusza gminie zgodnie z niniejszą instrukcją oraz zaakceptowanie zgłoszenia**. W zależności od województwa, w którym położona jest wybrana gmina, zgłoszenie należy przesłać na właściwy adres mailowy koordynatora regionalnego **do dnia 30 czerwca 2014 r.:**



województwo mazowieckie – Pani Maria Łepkowska, *Towarzystwo Przyrodnicze „Bocian”*, e-mail: marysia@bocian.org.pl;



województwo podlaskie – Pan Sławomir Niedźwiecki, *Polskie Towarzystwo Ochrony Ptaków*, e-mail: liczenie.bociany@o2.pl;



województwo warmińsko-mazurskie – Pan Sebastian Menderski, *Polskie Towarzystwo Ochrony Ptaków*, e-mail: smenderski@ptop.org.pl.

Uczestnicy akcji wykonują prace terenowe w wybranych przez siebie gminach dobrowolnie, nieodpłatnie, **w okresie od 1 do 20 lipca 2014 r.** Po ukończeniu inwentaryzacji gniazd, ale nie później niż **do dnia 31 sierpnia 2014 r.**, wolontariusze zobowiązani są do przepisania wyników swoich prac do internetowej bazy danych w Polskiej Kartotece Przyrodniczej.

Jak prowadzić kontrolę?

Podstawową jednostką terytorialną objętą spisem jest obszar gminy. **Osoba zgłaszająca swój udział w spisie zobowiązuje się do przeprowadzenia inwentaryzacji bocianich gniazd na terenie co najmniej jednej, całej gminy, we wszystkich jej miejscowościach.** W przypadku wybrania przez wolontariusza gminy miejsko-wiejskiej spisem należy objąć zarówno miasto, jak i wszystkie otaczające je wsie.

Przed przystąpieniem do kontroli zalecane jest przygotowanie (wydrukowanie, posortowanie) przez każdego z wolontariuszy kompletu map topograficznych i ortofotomap udostępnionych w formie elektronicznej (pliki w formacie PDF/JPG) przez poszczególnych koordynatorów regionalnych. Wskazane jest również zaopatrzenie się w papierową wersję niniejszej instrukcji oraz odpowiednią liczbę papierowych wersji kart obserwacji bocianich gniazd, które wolontariusz jest zobowiązany wypełniać na bieżąco podczas prac terenowych.

Celem inwentaryzacji jest wykrycie i skontrolowanie wszystkich gniazd bociana białego na badanym terenie. Z tego względu wizyty w terenie należy zaplanować tak, aby spenetrować teren całej gminy, nie pomijając żadnej miejscowości ani osady. Ponadto należy, w miarę możliwości, skontrolować tereny dolin rzecznych i większych kompleksów łąk z wysokimi drzewami czy ambonami myśliwskimi, na których mogą się gnieździć bociany. Dodatkowo należy mieć na uwadze fakt, że bocian biały, zasiedlający zwykle osady ludzkie, z powodzeniem może zasiedlać także tereny niezabudowane.

Kontrolę w gminie można przeprowadzić przy wykorzystaniu różnych środków transportu, najczęściej jest to rower lub samochód. W zależności od wielkości i typu krajobrazu inwentaryzowanego terenu, a co za tym idzie liczby bocianich gniazd, skontrolowanie wszystkich miejscowości w danej gminie może zająć wolontariuszowi od jednego do kilku dni. Czas wykonywanej przez obserwatora kontroli zależy również od znajomości danej gminy – im lepsza orientacja w terenie tym szybciej spis zostanie zakończony. Kontrolę należy prowadzić w korzystnych warunkach pogodowych – brak ulewnego deszczu i silnego wiatru powodującego chowanie się młodych ptaków wewnątrz gniazda, co utrudnia obserwatorowi określenie właściwej ich liczby.

W czasie kontroli należy używać lornetki, a o ile to możliwe również odbiornika GPS. Informacje zbierane drogą bezpośrednich obserwacji należy uzupełniać wywiadami – zwykle najwięcej informacji można uzyskać od właściciela posesji, na której znajduje się gniazdo, czy też jego sąsiada. Zdarza się, że zaobserwowanie wszystkich młodych w danym gnieździe wymaga od obserwatora nieco więcej czasu i cierpliwości – leżące w gnieździe młode bociany mogą być na pierwszy rzut oka niewidoczne, a w gnieździe może być ich nawet do 6 osobników. W sytuacji kiedy gniazdo jest odbudowane (nieporośnięte roślinnością), ze śladami użytkowania przez bociana (obecność piór i białych śladów po odchodach) warto poczekać na powrót dorosłego ptaka z pożywieniem – podczas karmienia pisklęta wstają i zwykle widać je wtedy najlepiej.

Jakie informacje zbierać?

Najważniejszą kwestią, zaraz po wyszukaniu gniazda, jest określenie sposobu zajęcia gniazda i efektu lęgu. W połowie lipca młode bociany stoją na gniazdach i przygotowują się do wylotu. Jeżeli bociany są jeszcze zbyt małe, co zdarza się w opóźnionych lęgach, kontrolę tych gniazd należy powtórzyć w końcu lipca, a nawet w sierpniu. Jeżeli młode bociany już wyleciały z gniazda, co może nastąpić nawet na początku lipca, trzeba koniecznie przeprowadzić szczegółowy wywiad z osobami mieszkającymi w najbliższym jego sąsiedztwie.

Zapisując sposób zajęcia gniazda posługujemy się wybranym międzynarodowym kodem literowym, których zestawienie znajduje się w Tabeli 1. Dla każdego gniazda powinno się dopasować tylko jeden taki kod. Poprzez obserwacje danego gniazda i wywiad przeprowadzony wśród mieszkańców należy ustalić następujące kwestie:

- czy gniazdo było w ogóle zajęte w danym roku?
- jeżeli było zajęte, to przez ile ptaków i przez jak długi czas?
- jeśli wiadomo, że bociany nie dochowały się potomstwa zdolnego opuścić gniazdo, to na jakim etapie doszło do utraty lęgu (jaja, pisklęta)?
- jeżeli para przystąpiła do lęgu, jaki był jego efekt?

W przypadku zaobserwowania niezajętego przez bociany gniazda, wybudowanego przez te ptaki w latach ubiegłych, na którym widnieją ślady tegorocznej ich obecności (świeże gałązki, pobielenie od odchodów), należy przeprowadzić dokładny wywiad z osobami mieszkającymi w najbliższym sąsiedztwie w celu potwierdzenia informacji na temat nie zasiedlenia gniazda przez bociany w bieżącym sezonie lęgowym. Oprócz wyszukiwania w terenie zajętych i pustych, ubiegłorocznych gniazd, należy również notować wszystkie puste platformy.

Uwaga! Nie należy mylić gniazda niezajętego przez bociany – HO (**fot. 1**), z pustą platformą – HF (**fot. 2 i 3**), która stanowi potencjalne miejsce gniazdowania dla tego gatunku w przyszłości. Za pustą platformę – HF uznajemy taką platformę, która nie zawiera materiału gniazdowego naniesionego przez parę bocianów, tj. platformę nigdy nie zasiedloną przez te ptaki. Tymczasem gniazdo niezajęte – HO zawiera materiał gniazdowy przyniesiony przez parę bocianów w latach ubiegłych w celu odbycia lęgu, ale nie zostało zajęte przez te ptaki w bieżącym sezonie lęgowym. Podczas notowania platform, na których znajduje się materiał gniazdowy należy się upewnić czy nie został on tam umieszczony przez osobę instalującą platformę (**fot. 4**).

Jak poznać młode ptaki zdolne do lotu?

Młode bociany mają ciemnoszare („czarne”) nogi i dzioby (**fot. 5**), które dopiero pod koniec pobytu w gnieździe czerwienieją, lecz ich barwa nie jest tak intensywna jak u dorosłych

osobników. Za młode zdolne do lotu uznajemy te ptaki, które osiągnęły niemal rozmiary dorosłych, chętnie i długo stoją na gnieździe oraz ćwiczą mięśnie energicznie machając skrzydłami (**fot. 6**). Z uwagi na małe prawdopodobieństwo zaobserwowania wylotu młodych bocianów z gniazda, liczbę młodych spełniających powyższe warunki traktujemy jako liczbę młodych opuszczających gniazdo.

Uwaga! Nawet te spośród młodych ptaków, które osiągnęły już rozmiary swoich rodziców, mogą być niewidoczne, gdy leżą na gnieździe (na przykład w czasie deszczu i silnego wiatru).

Jak poznać, czy w gnieździe były jaja lub młode?

Zdarza się, że podczas wykonywanej kontroli młodych bocianów nie udaje się zaobserwować w odbudowanym przez parę bocianów w roku bieżącym gnieździe. Może to świadczyć np. o porzuceniu z różnych przyczyn lęgu przez parę bocianów, śmierci piskląt czy też schowaniu się młodych bocianów wewnątrz gniazda. W przypadku trudności w jednoznacznym stwierdzeniu obecności lub braku młodych bocianów na gnieździe należy zasięgnąć informacji u mieszkańców danej miejscowości. Niekiedy obserwuje się jaja wyrzucone z gniazda, ale w lipcu mogą one być już uprzątnięte. Jeśli w trakcie wywiadu rozmówcy potwierdzają, że bociany wysiadywały jaja, ale nie są w stanie odpowiedzieć jednoznacznie na pytanie, czy w gnieździe były młode, można zapytać ich czy zaobserwowali oni rozpoczęcie karmienia przez ptaki dorosłe. Jeżeli nie zauważono karmienia przez kilka dni z rzędu, może to wskazywać na śmierć potomstwa.

W odbudowanych w tegorocznym sezonie lęgowym gniazdach, na których bociany nie przebywały przez co najmniej kilka tygodni, może pojawić się, dobrze widoczna, wysoka roślinność zielna, co zazwyczaj dowodzi, że gniazdo nie jest już odwiedzane przez ptaki (**fot. 7**). Jednak również w takich przypadkach warto przeprowadzić wywiad z mieszkańcami, gdyż zdarza się obserwować młode ptaki w gniazdach na pierwszy rzut oka zaniedbanych przez dorosłe bociany, porośniętych gęstą roślinnością (**fot. 8**).

W jaki sposób i gdzie zapisywać informacje podczas prac terenowych?

Informacje na temat poszczególnych gniazd zlokalizowanych w danej gminie należy notować na papierowej wersji karty obserwacji gniazd, stanowiącej Załącznik nr 1 do niniejszej instrukcji. Dokładne położenie każdego z gniazd należy zaznaczyć na papierowym arkuszu mapy inwentaryzowanej gminy – najlepiej na wydruku zdjęcia satelitarnego terenu (ortofotomapie), opisując je nazwą zgodną z tą umieszczoną w arkuszu karty obserwacji gniazd. Pomoże to później w szybkim wpisywaniu wyników do bazy internetowej, w której zapis informacji o gnieździe zaczynamy od wskazania myszką na mapie dokładnej lokalizacji gniazda. W przypadku posiadania odbiornika GPS wskazane jest zapisanie położenia gniazda w GPS, zachowując tę samą, co na karcie obserwacji gniazd i na mapie, nazwę gniazda.

Uwaga! Podczas zapisywania położenia gniazda przy użyciu odbiornika GPS należy podejść jak najbliżej gniazda w celu uzyskania dokładnych danych lokalizacyjnych.

Nagłówek karty obserwacji gniazd

1. **Imię, nazwisko i adres zamieszkania obserwatora, e-mail, tel.** – wypełniamy wszystkie informacje dotyczące obserwatora (obowiązkowo e-mail i/lub telefon). Można to zrobić jeszcze przed wydrukowaniem kart, co pozwoli zaoszczędzić czas na każdorazowe wpisywanie tych samych informacji w terenie. Umieszczenie informacji kontaktowych na karcie może również pomóc w odzyskaniu zebranych informacji w przypadku zgubienia karty w terenie.
2. **Nr karty** – przy inwentaryzacji większego obszaru, bądź terenu z dużą liczbą gniazd bociana, potrzebnych będzie wiele kart obserwacji. W celu uporządkowania materiałów numerujemy karty.
3. **Data obserwacji** – umieszczamy datę wykonania prac terenowych w formacie DD-MM-RR.
4. **Gmina, powiat, województwo** – wpisujemy nazwę kontrolowanej gminy, powiatu i województwa.

Dalsza część tabeli wypełniamy na bieżąco podczas kontroli poszczególnych gniazd w terenie

5. **Nazwa gniazda** – dla każdej miejscowości! w danej gminie prowadzimy osobną, ciągłą numerację gniazd. Każdemu gniazdu w danej miejscowości obserwator nadaje unikalną nazwę składającą się z następujących elementów: nazwa miejscowości_kolejny numer gniazda, np. Łosice_01, Łosice_02; Stara Wieś_01, Stara Wieś_02, Stara Wieś_03.
6. **Lokalizacja gniazda** – wpisujemy pełną nazwę miejscowości, ulicę (jeżeli jest) i numer posesji z gniazdem lub posesji najbliższej. Niekiedy gniazda umieszczone są w pewnym oddaleniu od obszaru zabudowanego. Wówczas należy wpisać nazwę najbliższej miejscowości, kierunek i odległość gniazda od łatwego do zlokalizowania punktu na mapie (np. kościoła, szkoły). Położenie gniazda zaznaczamy na papierowym arkuszu ortofotomapy symbolem ⊗, umieszczając obok symbolu odpowiednią nazwę gniazda, zgodną z nazwą nadaną w karcie obserwacji. W karcie obserwacji możemy również zapisać położenie gniazda w postaci współrzędnych geograficznych odczytanych z odbiornika GPS. Zapisujemy wtedy położenie gniazda również w odbiorniku GPS, opisując zaznaczony punkt nazwą gniazda nadaną w karcie obserwacji.
7. **Usytuowanie** – w zależności od tego, gdzie posadowione jest gniazdo, wybieramy jedną z poniższych kategorii (**pogrubioną czcionką podano symbole ułatwiające zapisywanie informacji w karcie obserwacji gniazd podczas prac terenowych**):
 - a) w przypadku posadowienia gniazda na słupie:
 - słup podłączony do sieci: energetyczny – symbol **SE**; telefoniczny – symbol **ST**;
 - słup wolnostojący np. odłączony od sieci lub specjalnie postawiony pod bocianie gniazdo – **SW**;

- w zależności od materiału, z jakiego słup jest wykonany, dodajemy jeden z symboli: **B** – betonowy; **D** – drewniany;

Przykłady: słup energetyczny podłączony do sieci betonowy – **SEB**; słup telefoniczny podłączony do sieci drewniany – **STD**; słup wolnostojący drewniany – **SWD**; słup wolnostojący betonowy – **SWB**;

- w zależności od typu słupa dodajemy jeden z symboli: **I** – pojedynczy pionowy słup; **II** – podwójny pionowy słup; **A** – słup składający się z dwóch elementów w kształcie litery A; **O** – słup energetyczny okrągły w przekroju.

Przykłady: słup energetyczny podłączony do sieci betonowy pojedynczy typu I – **SEBI (fot. 9)**; słup energetyczny podłączony do sieci betonowy podwójny typu II – **SEBII (fot. 10)**; słup energetyczny podłączony do sieci betonowy typu A – **SEBA (fot. 11)**; słup telefoniczny podłączony do sieci drewniany typu: I, II, A, zapisujemy kolejno: **STDI, STDII, STDA**; słup wolnostojący drewniany typu: I, II, A, zapisujemy kolejno: **SWDI (fot. 12), SWDII, SWDA**; słup wolnostojący betonowy typu: I, II, A, zapisujemy kolejno: **SWBI (fot. 13 i 14), SWBII (fot. 15), SWBA**; słup energetyczny betonowy okrągły – **SEBO (fot. 16)**.

b) w przypadku posadowienia gniazda na drzewie:

- określamy żywotność drzewa: „żywe” (**fot. 17 i 18**) lub „martwe” (**fot. 19**);
- oznaczamy drzewo do gatunku, a jeżeli nie potrafimy określić gatunku drzewa to zapisujemy informację: „gat. nieokreślony”.

c) w przypadku posadowienia gniazda na dachu budynku:

- określamy charakter budynku: mieszkalny – **BM**; gospodarczy: obora – **BO**, stodoła – **BS**, nieokreślony – **BG**; przemysłowy – **BP**; straży pożarnej – **SPOŻ**; szkolny – **SZ**; sklep – **SKLEP** lub inny – napisać jaki, np. ruiny kościoła (**fot. 20**);
- w zależności od rodzaju pokrycia dachu budynku dodajemy jeden z symboli: **D** – dachówka; **B** – blacha (w tym blachodachówka); **E** – eternit; **P** – papa i pokrycia bitumiczne; **DR** – pokrycie drewniane np. gont drewniany lub wiór osikowy; **S** – strzecha.

Przykłady: budynek mieszkalny pokryty dachówką – **BMD (fot. 21)**; budynek gospodarczy – obora, pokryta dachówką – **BOD (fot. 22)**; budynek gospodarczy – stodoła, pokryty dachówką – **BSD (fot. 23)**; budynek gospodarczy o nieokreślonym przeznaczeniu pokryty blachodachówką – **BGB (fot. 24)**; budynek gospodarczy o nieokreślonym przeznaczeniu pokryty eternitem – **BGE (fot. 25)**; budynek przemysłowy pokryty blachodachówką – **BPB**.

d) w przypadku posadowienia gniazda na kominie:

- w zależności od wysokości kominu używamy jednego z symboli: **K1** – komin o wysokości do 2 m (typowy komin znajdujący się na budynkach mieszkalnych, oborach, szkołach itp.); **K2** – komin o wysokości powyżej 2 m (zwykle na budynku przemysłowym lub wolnostojący);

- jeżeli komin znajduje się na budynku, określamy jego charakter i rodzaj pokrycia dachu – *patrz pkt. 7 lit. c.*

Przykłady: komin o wysokości do 2 m na budynku mieszkalnym, którego dach pokryty jest dachówką – **K1BMD (fot. 26)**; komin o wysokości do 2 m na sklepie, którego dach pokryty jest papą – **K1SKLEPP**; komin powyżej 2 m na budynku przemysłowym pokrytym blachą – **K2BPB (fot. 27)**.

- jeżeli komin ma wysokość powyżej 2 m i jest wolnostojący (charakterystyczne np. dla cegielni, młeczarni) używamy jedynie symbolu **KW (nie stosujemy w tym wypadku symboli K1 i K2!, fot. 28)**.

e) w przypadku posadowienia gniazda na innym, wyżej nie wymienionym obiekcie – opisujemy miejsce posadowienia np. ambona myśliwska, silos, stóg.

- Platforma** – stwierdzamy obecność lub brak platformy, rozumianej jako każda stworzona przez człowieka podstawa pod gniazdo, taka jak: paleta, koło drewniane czy metalowe. Jeżeli gniazdo jest usadowione na platformie wpisujemy jej rodzaj posługując się jednym z kodów: **PM** – platforma metalowa (**fot. 29**); **PD** – platforma drewniana (**fot. 30**); **PN** – platforma nieokreślona (używamy w przypadku trudności w określeniu materiału użytego do wykonania platformy). Jeżeli gniazdo nie jest posadowione na platformie zapisujemy: „**brak**”.
- Efekt lęgu** – na podstawie obserwacji przy użyciu lornetki i wywiadu przeprowadzonego z mieszkającymi w pobliżu danego gniazda osobami, określamy sposób zajęcia przez bociany i efekt lęgu – liczbę młodych. Wybieramy tylko jeden spośród międzynarodowych kodów przedstawionych w Tabeli 1. W ostatnim wierszu tabeli obserwator wypisuje miejscowości, w których nie stwierdzono bocianich gniazd, a także te miejscowości, do których nie udało mu się dotrzeć.

Uwaga! W tej kolumnie notujemy oprócz niezajętych gniazd – **HO**, również puste platformy, nie zawierające naniesionego przez bociany materiału gniazdowego – **HF**.

Tabela 1. Wykaz międzynarodowych kodów określających sposób zajęcia gniazda przez bociana białego i efekt lęgu.

OPIS	KOD
Pusta platforma – potencjalne miejsce gniazdowania w przyszłości, nie mylić z kategorią HO)	HF
gniazdo istnieje, lecz nie wiadomo czy w ogóle było zajęte	HX
gniazdo na pewno nie było zajęte (nie mylić z kategorią HF)	HO
gniazdo odwiedzane przez jednego bociana przez 1-4 tygodnie lub nieregularnie przez cały sezon	HB1
gniazdo odwiedzane przez dwa bociany przez 1-4 tygodnie lub nieregularnie przez cały sezon	HB2
gniazdo odwiedzane przez nieznaną liczbę ptaków przez 1-4 tygodnie lub nieregularnie przez cały sezon	HBX
gniazdo zajęte przez jednego bociana dłużej niż 4 tygodnie	HE
gniazdo zajęte przez parę, ale nie można zdobyć pewnych informacji o efekcie lęgu	HPx
gniazdo zajęte przez parę ponad miesiąc bez sukcesu lęgowego, ale nie można ustalić czy były złożone jaja, lub czy wykluły się młode	HPo(x)
gniazdo zajęte przez parę ponad miesiąc, ale nie zostały złożone jaja	HPo(o)
w gnieździe były jaja, lecz z żadnego nie wykluły się młode (np. gniazdo z jajami spadło)	HPo(g)

gniazdo zajęte przez parę z młodymi, ale wszystkie pisklęta zginęły (np. z po gradobiciu)	HPo(m)
stwierdzono obecność młodych zdolnych do wylotu, ale nie można ustalić ich liczby	HPmx
stwierdzono obecność młodych zdolnych do wylotu HPm oraz liczbę młodych	(HPm1-6)

Uwaga! Obok informacji o efekcie lęgu należy również notować informacje o usytuowaniu gniazda, śmierci ptaków, walkach o gniazdo z innymi bocianami itp.

10. **Stan gniazda** – określamy stan w jakim znajduje się platforma/gniazdo w momencie kontroli – czy wymagana jest tutaj interwencja człowieka, czy też nie. Jeżeli platforma/gniazdo jest w dobrym stanie zapisujemy w karcie: „**dobry – brak zagrożeń**”, a w przypadku zaobserwowania niepokojących czynników, mogących w przyszłych latach utrudnić bocianom zajęcie platformy/gniazda i negatywnie wpłynąć na efekt ich lęgu, zapisujemy w karcie informację: „**zły – gniazdo zagrożone**”. Szczegóły złego stanu gniazda oraz ewentualne zalecenia działań należy zapisywać w uwagach.

Poniżej podano rodzaje zagrożeń, z jakimi najczęściej możemy się spotkać podczas inwentaryzacji gniazd bociana białego:

- a) budynek lub inna konstrukcja z gniazdem (np. komin) przeznaczone są do rozbiórki, grożą zawaleniem (**fot. 31**);
- b) gniazdo na słupie energetycznym bez platformy (**fot. 32**);
- c) przechylony słup z gniazdem (**fot. 15**);
- d) gniazdo zagrożone przez planowaną inwestycję (remont dachu, budowa drogi, budowa lotniska, itp.);
- e) w pobliżu niebezpieczny transformator, na którym giną ptaki;
- f) gniazdo konfliktowe (np. posadowione na czynnym kominie; ptaki zanieczyszczają odchodami: blaszany dach, ozdobne ogrodzenie, okna, itp.);
- g) gniazdo zbyt dużych rozmiarów – o wysokości powyżej 1 m (**fot. 33**);
- h) gniazdo przechylone, zagrożone osunięciem (**fot. 34**);
- i) zły stan techniczny platformy (np. spróchniała);
- j) niestabilna podstawa gniazda (np. pochylony słup, spróchniałe drzewo, walący się dach, **fot. 35, 36 i 37**);
- k) drzewo suche;
- l) gniazdo na drzewie zarośnięte gałęziami utrudniającymi ptakom dołot;
- m) gniazdo posadowione na suchym konarze;
- n) inne – zapisujemy w uwagach.

11. **Nr zdjęcia** – obowiązkowo wykonujemy co najmniej jedną fotografię pustej platformy lub gniazda, zalecane natomiast jest wykonanie w sumie trzech fotografii: 1) zdjęcie zbliżeniowe pokazujące pustą platformę/gniazdo z elementem podstawy (np. słupa); 2) zdjęcie poglądowe ukazujące gniazdo z obiektem, na którym się znajduje; 3) zdjęcie ukazujące położenie gniazda w krajobrazie – dla ułatwienia jego identyfikacji przez innego obserwatora. Również podczas fotografowania należy zwrócić uwagę, aby zdjęcia oddawały stan gniazda i istniejące zagrożenia.

12. **Obecność/brak obrączki** – jeżeli podczas kontroli zaobserwuje się rodziców, warto notować czy mają obrączki, a jeśli czas pozwoli – sfotografować lub odczytać jej numer. Zaznaczanie obecności lub braku obrączki na goleni

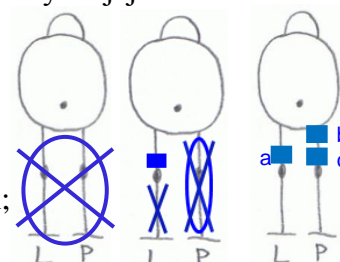
lub na skoku:

X – obrączki na pewno nie ma;

prostokąt – obrączka jest; jeśli więcej niż jedna to przy każdym prostokącie podaje się literę – odnośnik do jej opisu w uwagach;

brak zaznaczenia części nogi – część nie widoczna w całości;

brak zaznaczenia czegokolwiek na sylwetce – dorosłych przy gnieździe nie było lub nie sprawdzano, czy są zaobrączkowane.



Jeżeli w trakcie kolejnych obserwacji widzi się tylko jednego osobnika, zapisuje się go jako ptaka pierwszego. Jeśli oba nie mają obrączek, ptaka 2. można zapisać dopiero, gdy zobaczy się oba naraz. Gdy nie można odczytać numeru obrączki, należy w uwagach zanotować kolor/rodzaj (zwykle jest czarna, zielona lub metalowa). W przypadku sfotografowania/odczytania numeru obrączki dane stwierdzenia należy przekazać centrali obrączkowania ptaków przy pomocy formularza Polringu i fakt ten odnotować w uwagach.

Więcej szczegółów na temat kontroli obrączek znajduje się w Załączniku nr 2 do niniejszej instrukcji.

13. **Uwagi** – w tej komórce należy podawać wszelkie informacje o przyczynie zniszczenia lęgu, wystąpieniu strat częściowych (śmierć części młodych lub strata części jaj), wszelkie wątpliwości jakie powstały w czasie kontroli. Cenną informacją jest czas trwania gniazda oraz w których latach bociany wprowadziły młode. Jeśli miało to miejsce co roku, to zwykle gospodarze to dobrze wiedzą, natomiast jeśli nie we wszystkich latach, to zwykle dość wiarygodne informacje o liczbie wyprowadzonych młodych można uzyskać do 3 lat wstecz. Czasami gniazdo wymaga odnowienia podstawy, drzewo przycięcia gałęzi utrudniających dołot do gniazda lub podstawa gniazda uległa uszkodzeniu. Przy zbieraniu takich danych należy zanotować także nazwisko, imię gospodarza oraz jego telefon. Będzie to pomocne przy informowaniu o tym fakcie Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska czy operatorów energetycznych, którzy zajmują się naprawą gniazd. Podobnie nowe gniazda na słupach linii energetycznych wymagają założenia podstawy i trzeba je zgłosić do Zakładu Energetycznego. Informacje nie związane bezpośrednio z gniazdami, a warte odnotowania (np.: dotyczące śmierci ptaków, których pochodzenia nie znamy, o dużych zgrupowaniach bocianów w terenie, itp.) można podać oddzielnie.

Kiedy spis można uznać za zakończony?

Spis w danej gminie uważa się za zakończony w momencie przepisania przez obserwatora informacji zawartych na kartach obserwacji gniazd do internetowej bazy danych w Polskiej Kartotece Przyrodniczej, dostępnej pod adresem: <http://kartoteka-przyrodnicza.pl>, oraz po wysłaniu materiałów użytych podczas inwentaryzacji – papierowych oryginałów lub skanów kart obserwacji gniazd i arkuszy map, na adres instytucji/organizacji koordynujących prace związane ze spisem w danym województwie. Możliwość

wprowadzania danych dotyczących zinwentaryzowanych gniazd będą miały jedynie osoby uczestniczące w VII Spisie po zarejestrowaniu się na stronie Polskiej Kartoteki Przyrodniczej. Prace polegające na przepisywaniu danych z kart obserwacji do internetowej bazy danych należy wykonać niezwłocznie po zakończeniu prac terenowych i nie później niż **do dnia 31 sierpnia 2014 r.**



Fot. 1. Gniazdo niezajęte w bieżącym sezonie lęgowym przez bociany – HO, o czym świadczy brak świeżego materiału gniazdowego i bujna roślinność trawiasta porastająca gniazdo.



Fot. 2. Pusta platforma – HF na słupie energetycznym podłączonym do sieci betonowym typu A – SEBA.



Fot. 3. Pusta platforma – HF na słupie energetycznym podłączonym do sieci betonowym podwójnym typu II – SEBII.



Fot. 4. Pusta platforma – HF z materiałem umieszczonym przez człowieka celem zachęcenia bociana do założenia gniazda.



Fot. 5. Po lewej trzy młode bociany na gnieździe z charakterystycznym ciemnoszarym („czarnym”) kolorem dziobów, po prawej osobnik dorosły, o większych rozmiarach oraz czerwonych nogach i dziobie.



Fot. 6. Młode bociany o ciemnoszarych dziobach i nogach, ćwiczące mięśnie energicznie machając skrzydłami.



Fot. 7. Na nieodnowionym przez bociany w bieżącym sezonie lęgowym gnieździe pojawia się wysoka roślinność zielna.



Fot. 8. Trawy porastające gniazdo sugerują niezajęcie go przez bociany w bieżącym sezonie lęgowym. Tymczasem, za kępą trawy, dostrzec można ledwie widoczną głowę młodego osobnika.



Fot. 9. Gniazdo na słupie energetycznym podłączonym do sieci betonowym pojedynczym typu I – SEBI.



Fot. 10. Gniazdo na słupie energetycznym podłączonym do sieci betonowym podwójnym typu II – SEBII.



Fot. 11. Gniazdo na słupie energetycznym podłączonym do sieci betonowym typu A – SEBA.



Fot. 12. Gniazdo słupie wolnostojącym drewnianym typu I – SWDI, zaopatrzonym w platformę drewnianą – PD.



Fot. 13. Słup wolnostojący betonowy pojedynczy typu I – SWBI, wzmocniony z obu stron podporami.



Fot. 14. Słup wolnostojący betonowy pojedynczy typu I – SWBI.



Fot. 15. Gniazdo na słupie wolnostojącym betonowym podwójnym typu II – SWBII. Przechylony, niestabilny słup może stanowić zagrożenie dla przebywających w gnieździe bocianów – im większe i cięższe gniazdo, tym większe prawdopodobieństwo przewrócenia się słupa.



Fot. 16. Gniazdo na słupie energetycznym podłączonym do sieci betonowym okrągłym – SEBO.



Fot. 17. Bocianie gniazda na wierzbie.



Fot. 18. Gniazdo z dwoma młodymi bocianami posadowione na platformie drewnianej – PD, zamontowanej na żywym dębie. Widoczne przycięte konary drzewa w celu zapewnienia bocianom swobodnego dolotu do gniazda.



Fot. 19. Bocianie gniazdo na ściętym, martwym pniu drzewa (gat. nieokreślony).



Fot. 20. Dwa bocianie gniazda na ruinach kościoła.



Fot. 21. Gniazdo posadowione na budynku mieszkalnym pokrytym dachówką – BMD.



Fot. 22. Niezajęte przez bociany w kontrolowanym sezonie lęgowym gniazdo posadowione na budynku gospodarczym – oborze, pokrytym dachówką – BOD.



Fot. 23. Pozostałości po gnieździe posadowionym na budynku gospodarczym – stodole, pokrytym dachówką – BSD.



Fot. 24. Bocianie gniazdo na budynku gospodarczym o nieokreślonym przeznaczeniu, pokrytym blachodachówką – BGB.



Fot. 25. Gniazdo na budynku gospodarczym o nieokreślonym przeznaczeniu, pokrytym eternitem – BGE.



Fot. 26. Para bocianów na gnieździe założonym na kominie o wysokości do 2 m, znajdującym się na budynku mieszkalnym, pokrytym dachówką – K1BMD.



Fot. 27. Gniazdo na kominie o wysokości ponad 2 m, znajdującym się na budynku przemysłowym, pokrytym blachą – K2BPP.



Fot. 28. Gniazdo posadowione na kominie wolnostojącym o wysokości ponad 2 m – KW.



Fot. 29. Gniazdo osadzone na platformie metalowej – PM, zamontowanej na słupie.



Fot. 30. Gniazdo osadzone na platformie drewnianej – PD, założonej na dachu budynku.



Fot. 31. Bocianie gniazdo posadowione na dachu budynku grożącym zawaleniem.



Fot. 32. Gniazdo założone na słupie energetycznym niezaopatrzonym w platformę.



Fot. 33. Gniazdo zbyt dużych rozmiarów o wysokości ponad 1 m.



Fot. 34. Gniazdo zagrożone osunięciem z uwagi na przekrzywioną, prawdopodobnie pod wpływem dużego ciężaru gniazda, drewnianą platformę.



Fot. 35. Gniazdo posadowione na krańcu budynku zagrożone osunięciem z uwagi na uginający się dach obory.



Fot. 36. Gniazdo zagrożone osunięciem ze względu na niestabilną, zbyt wąską podstawę gniazda.



Fot. 37. Metalowa platforma przekrzywiona pod wpływem ciężaru gniazda – gniazdo spadło.